

TIL O'RGANISHDAGI PSIXOLOGIK OMILLAR

Ramazonova F.A.

orcid: 0009-0003-2641-5319

e-mail: feruzamazonova@yandex.ru

G'ulomjonova D.F.

e-mail: gulomzhonovadiyora.04@gmail.com

Toshkent Amaliy fanlar Universiteti, Tashkent, 100149, O'zbekiston Respublikasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14881864>

Annotatsiya. Ushbu maqolada til o'rganishga ta'sir qiluvchi psixologik omillar, jumladan, motivatsiya, xavotir, kognitiv rivojlanish, o'ziga bo'lgan ishonch va ijtimoiy omillar ahamiyati tahlil qilingan. Til o'rganish nafaqat so'zlar va grammatik qoidalarni o'rganish jarayoni, balki bu jarayon insonning psixologik holati, his-tuyg'ulari, e'tibori va motivatsiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Motivatsiya, ichki va tashqi motivatsiya, o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqish va ishtiyoqini saqlashda muhim rol o'ynaydi. Xavotir esa o'quvchilarni tilni erkin ishlatishdan tortinib, til o'rganish jarayonini sekinlashtirishi mumkin. Piaget va Vygotsky kabi mutaxassislarining kognitiv rivojlanish nazariyalari, o'quvchilarning intellektual qobiliyatlari til o'rganish muvaffaqiyatiga qanday ta'sir qilishini tushuntiradi¹. Shuningdek, o'ziga bo'lgan ishonch til o'rganishda muhim omil sifatida ajralib turadi, bu o'quvchilarga qiyinchiliklarni yengib o'tishga va o'rganish jarayonida faol ishtirok etishga yordam beradi. Maqola, psixologik omillarni tushunishning o'quvchilarning til o'rganishidagi muvaffaqiyatini oshirish va samarali ta'lim strategiyalarini ishlab chiqishda qanday yordam berishini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Til o'rganish, psixologik omillar, motivatsiya, xavoti, kognitiv rivojlanish, o'ziga bo'lgan ishonch, ijtimoiy omillar, tilni o'zlashtirish, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya.

Til o'rganish jarayoni faqat tildagi so'zlar va grammatik qoidalarni o'rganish bilan cheklanmaydi, balki u insonning psixologik holati, ongli va noaniq jarayonlar, his-tuyg'ulari, e'tibor va motivatsiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Til o'rganishning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun nafaqat o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishi, balki psixologik omillar ham muhim rol o'ynaydi. Til o'rganishdagi psixologik omillarni tushunish, o'qituvchiga o'quvchilarning tilni o'zlashtirishdagi yutuqlarini yaxshilashga yordam beradi va ularning o'quv jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishlarini ta'minlaydi.

Bu maqolada til o'rganish jarayonida psixologik omillarning qanday ta'sir qilishini, motivatsiya, xavotir, kognitiv rivojlanish, o'ziga bo'lgan ishonch, va ijtimoiy ta'sirlarning til o'rganishga bo'lgan ahamiyatini tahlil qilamiz. Har bir psixologik omil o'quvchilarning til o'rganish jarayoniga turlicha ta'sir ko'rsatadi va bu omillarni tushunish, o'qituvchilarga o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash va samarali ta'lim berishda yordam beradi.

Motivatsiya til o'rganishning eng muhim psixologik omillaridan biri hisoblanadi. Motivatsiya o'quvchilarni tilni o'rganishga rag'batlantiradi va ularning jarayonda davom etishlarini ta'minlaydi. O'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan istagi, ularning yangi tilni o'rganishga sarflayotgan vaqtini va energiyasini belgilaydi. Motivatsiya ikki turga bo'linadi: ichki (intrinsik) va tashqi (ekstrinsik) motivatsiya. Ichki motivatsiya o'quvchilarning o'zlari uchun tilni o'rganish istagidan kelib chiqadi. Masalan, o'quvchi yangi tilni o'rganishni o'zining shaxsiy qiziqishidan yoki madaniyatga nisbatan mehridan boshlaydi. Tashqi motivatsiya esa, o'quvchilarga tashqi omillar orqali — masalan, sinovlarda yaxshi natijalar ko'rsatish yoki mukofot olish istagi orqali rag'batlantiriladi.

Robert Gardner va Wallace Lambert (1972) tomonidan ishlab chiqilgan integratsion va instrumental motivatsiya nazariyasi til o'rganishdagi muvaffaqiyatni tushuntirishda asosiy o'rin tutadi. Integratsion motivatsiyaga ega bo'lgan o'quvchilar tilni boshqa madaniyatni tushunish va u bilan muloqot qilish uchun o'rganadilar. Bunday motivatsiya, o'quvchilarga tilni o'zlashtirishda chuqurroq va samaraliroq yondashuvni

¹ Gardner, R. C., & Lambert, W. E. (1972). Attitudes and Motivation in Second-Language Learning. Rowley, MA: Newbury House.

taqdim etadi. Instrumental motivatsiya esa, o'quvchilarga tilni o'rganishdan faqat tashqi foyda kutib qoladi, masalan, yaxshi ishga joylashish yoki oliy ta'limni davom ettirish. Bunday motivatsiya ham o'quvchilarni til o'rganishga undasa-da, ba'zan u ichki motivatsiyadan ko'ra qisqa muddatli va kamroq samarali bo'lishi mumkin.

Til o'rganishda xavotir — bu o'quvchilarning yangi tilni o'rganish jarayonida yuzaga keladigan psixologik to'siqdir. Xavotir o'quvchilarning yangi tilda gaplashish yoki yozish paytida o'zlarini noqulay his qilishlariga, xatolar qilishdan qo'rqishlariga olib keladi. Bu esa til o'rganish jarayonini sekinlashtiradi va o'quvchilarning ishtiyoqini pasaytiradi. Horwitz (2001) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, til o'rganishdagi xavotir, tilni o'rganayotgan shaxsning o'zini notekis his qilishiga, tildan foydalanganda xatolarga duch kelishdan qo'rqishga va boshqalar tomonidan baholanishdan tug'uladi². Xavotirning yuqori darajasi o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchiga zarar etkazishi mumkin, bu esa til o'rganishni qiyinlashtiradi.

O'qituvchilar bu muammoni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarga xavotirni kamaytirishda yordam berish, ular o'z xatolaridan qo'rqmasdan, ular bilan ishlashni o'rganishlari uchun kerakli qo'llab-quvvatlashni taqdim etish juda muhim. Xavotirni kamaytirishning samarali usullaridan biri — o'quvchilarga xatolarni tabiiy va foydali o'rganish jarayonining bir qismi sifatida ko'rsatishdir. Shuningdek, o'quvchilarni muntazam ravishda tasdiqlash va ularning muvaffaqiyatlarini e'tirof etish ham xavotirni kamaytirishi mumkin.

Kognitiv rivojlanish ham til o'rganish jarayonida muhim psixologik omildir. Psixologiya sohasida kognitiv rivojlanishning turli nazariyalari til o'rganish jarayonini tushunishda yordam beradi. Piaget va Vygotsky kabi mutaxassislar til o'rganishning kognitiv jihatlarini o'rganishda muhim hissa qo'shgan. Piagetning nazariyasiga ko'ra, tilni o'rganish o'quvchining intellektual rivojlanish darajasiga bog'liq. Ular tilni o'rganish qobiliyatining yoshga qarab o'zgarishini ta'kidlaydilar. Bolalar o'z intellektual qobiliyatlari rivojlanib borishi bilan yangi tilni o'rganishdagi muvaffaqiyatlarini oshirishadi.

Vygotsky esa til o'rganishda ijtimoiy kontekstning muhimligini ta'kidlaydi. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, til o'rganishda o'qituvchining qo'llab-quvvatlashi va o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy o'zaro ta'sirlar muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar o'zlarining kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish uchun o'qituvchining yordamidan foydalanishlari kerak. Bu yordam va qo'llab-quvvatlash o'quvchilarning til o'rganish jarayonini tezlashtiradi va samarali qiladi.

O'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchi til o'rganish jarayonida juda muhimdir. O'ziga bo'lgan ishonch til o'rganishdagi muvaffaqiyatning kalitidir. Agar o'quvchi o'zini tilni o'rganishga qodir deb his etsa, u o'z ustida ishlashga va o'rganish jarayoniga ko'proq vaqt ajratishga tayyor bo'ladi. Boshqa tomondan, o'ziga ishonchning pastligi o'quvchining o'rganish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xatolardan qo'rqish va o'z imkoniyatlariga ishonmaslik tilni o'rganishga bo'lgan ishtiyoqni kamaytiradi.

O'qituvchilar o'quvchilarga o'ziga ishonchni oshirishda yordam berishlari zarur. Bu, o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash, ularning har bir muvaffaqiyatini e'tirof etish, xatolardan o'rganishning ahamiyatini tushuntirish va ijobiy motivatsiya berish orqali amalga oshirilishi mumkin. O'quvchilarni o'zlarini qadrlashga va o'rganish jarayonida muvaffaqiyatlaridan zavqlanishga undash juda muhimdir.

Til o'rganish jarayoni nafaqat tilning grammatik qoidalarini va so'zlarini o'rganishdan iborat bo'lib, balki o'quvchilarning psixologik holatiga ham katta bog'liqdir. Motivatsiya, xavotir, kognitiv rivojlanish, o'ziga bo'lgan ishonch va ijtimoiy omillar til o'rganish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Motivatsiya o'quvchilarni tilni o'rganishga undaydi, ularning jarayonda davom etishlarini ta'minlaydi, shu bilan birga ichki va tashqi motivatsiya turli darajalarda o'quvchilarning muvaffaqiyatiga ta'sir ko'rsatadi³. Xavotir va stress esa o'quvchilarning tilni erkin ravishda ishlatishiga to'sqinlik qilishi mumkin, shuning uchun xavotirni kamaytirish uchun o'qituvchilarning qo'llab-quvvatlashi juda muhimdir. Kognitiv rivojlanish nazariyalari til o'rganishning yoshga bog'liqligini tushunishga yordam beradi, shuningdek, o'ziga bo'lgan ishonch til

² Horwitz, E. K. (2001). Language Anxiety and Achievement. *Annual Review of Applied Linguistics*, 21, 112-126.

³ Dörnyei, Z. (2001). *Teaching and Researching Motivation*. Pearson Education.

o'rganishdagi muvaffaqiyat uchun zarur bo'lgan omildir. Ijtimoiy omillar, masalan, o'quvchilar o'rtasidagi muloqot va o'qituvchining qo'llab-quvvatlashi, til o'rganish jarayonini yanada samarali qiladi.

Shu bilan birga, o'qituvchilar til o'rganishdagi psixologik omillarni hisobga olib, o'quvchilarning ehtiyojlariga mos keladigan ta'lim metodlarini tanlashi kerak. O'quvchilarga ijobiy muhit yaratish, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish va xavotirni kamaytirish orqali ularning til o'rganishdagi muvaffaqiyatini oshirish mumkin. Psixologik omillarni to'g'ri boshqarish, til o'rganish jarayonini yanada samarali va mazmunli qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Gardner, R. C., & Lambert, W. E. (1972).** Attitudes and Motivation in Second-Language Learning. Rowley, MA: Newbury House Publishers.
2. **Horwitz, E. K. (2001).** Language anxiety and achievement. *Annual Review of Applied Linguistics*, 21, 112-126. <https://doi.org/10.1017/S0267190501000071>
3. **Piaget, J. (1952).** The origins of intelligence in children. *International Universities Press*.
4. **Vygotsky, L. S. (1978).** Mind in society: The development of higher psychological processes. *Harvard University Press*.
5. **Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985).** Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. *Springer Science & Business Media*.
6. **Dörnyei, Z. (2001).** Teaching and researching motivation. *Pearson Education*.